

ASARLARDA NEOLOGIZMLAR VA HARAKATLAR SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Yulduz

Navoiy davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada Xayriddin Sultonov asarlarida neologizmlar va harakatlarning semantik tahlil natijalari. Neologizmlar va badiiy adabiyotda til boyligi va tasvirlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Maqolada neologizmlarning leksik, semantik va morfo-sintaktik xususiyatlari hamda harakatlarning personajlar obrazini kelishidagi roli ko'rib chiqiladi. Yangi tasavvurlarni taqdim etishdagi muhim o'rin tutadi. Ush Xayriddin Sultonovning maqola asarlarida tilning semantik potentsialini muvaffaqiyatdagi roli va tilshunosdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar. Neologizmlar, hodisalar, semantik tahlil, badiiy adabiyot, Xayriddin Sultonov, tasvirlar, obrazlar, leksik boylik, semantik qatlam, morfo-sintaktik neologizmlar.

Neologizmlar va mahorat asarda tilning semantik tuzilmasini boyitish, tasvir va obrazlarni chuqurlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Neologizmlar – yangi so'zlar yoki mavjud so'zlarning yangi ma'nolarda mumkin bo'lsa, harakat esa shaxsalar yoki voqealar natijasida tasvir asarlarda ma'noga kirishning muhim vositalari. Uch maqolada, neologizmlar va harakatlarning semantik xususiyatlari, ular asarda qanday aniqlash va o'quvchiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida tahlil qilish. Adabiyotdagi neologizmlarning asosiy semantik xususiyatlaridan biri ularning yangilik va yangilik hissini yaratish qobiliyatidir. Matnga yangi so'z yoki iboralarni kiritish orqali muallif o'quvchi e'tiborini jalb qilishi va kiritilayotgan yangi tushunchaning oqibatlarini ko'rib chiqishga majbur qilishi mumkin. Neologizmlar adabiyot asariga chuqurlik va murakkablik qo'shib, o'quvchini til haqida yangicha fikrlashga undashi mumkin. Adabiyotdagi neologizmlarning yana bir muhim tahriri hissiyot yoki ohangni tuzatishdir. Muayyan tuyg'u yoki kayfiyatni ko'rsatishni aks ettiruvchi yangi so'z yoki iboralarni mumkin bo'lgan muallif o'z ishining umumiy ta'sirini yaratishi mumkin. Neologizmlar o'ynoqlik yoki inijlik tuyg'usini olish yoki shoshilinchlik yoki intensivlik tuyg'usini boshqarish uchun mumkin.

Adabiyotdagi neologizmlar ijtimoiy sharh yoki tanqid shakli sifatida xizmat qilishi mumkin. Jamiyat yoki madaniyatning ma'lum bir jihatini ta'kidlaydigan yangi so'zlar yoki iboralarni kiritish orqali muallif o'quvchini kiritilayotgan tushunchaning oqibatlarini ko'rib chiqishga undashi mumkin. Neologizmlar mavjud me'yorlar yoki e'tiqodlarga e'tiroz bildirish yoki muayyan masala bo'yicha munozara va munozaralarni boshlash uchun ishlatilishi mumkin. Bundan tashqari, adabiyotdagi neologizmlar boshqa matnlarga yoki ilhom manbalariga murojaat qilib, intertekstuallik shakli bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mavjud adabiy yoki madaniy manbalarga erkin yangi so'z yoki iboralar orqali muallif o'z asarlaridagi ma'no qatlamlarini boyitishi mumkin. Neologizmlar turli xil adabiyotlar yoki madaniy artefaktlar o'rtaida aloqa o'rnatish mumkin, bu esa o'quvchilarni ular orqali bog'lanishni ko'rib chiqishga taklif qiladi.

Neologizm – bu tilga yangi yangiliklar, so'zlar bo'lib ular badiiy adabiyotda faqat zamonaviy narsalarni ifodalash va tasvirlar emas, balki yangi obrazlar uchun ham mumkin. Neologizmlarning semantik tahlil qilishda fayl asarda qanday ma'no qatlamlarini chiqarishi.

Lexikal neologizmlar – bu yangi so'zlar yoki mavjud so'zlarning yangi ma'nolarini anglatadi. Badiiy adabiyotda bu turgan neologizmlar ko'pincha zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy o'zgarishlar va yangi dunyoqarashni ifodalash uchun. Misol: “Smartfon”, “internet” kabi so'zlar, bugungi kun texnologiyalarining mahsulidir va ular asarlarda yangi obrazlar uchun imkoniyatlar.

Semantik neologizmlar esa mavjud so'zlarning yangi ma'nolarda foydalanish orqali ma'no boyitilishiga xizmat qiladi. Badiiy asarda bunday neologizmlar yangi obrazlar, mavjud bo'lgan narsalarni yangilashda, his-tuyg'ularni ifodalashda qo'llaniladi. Misol: “Kengaygan qalb” — bu yerda so'zning semantik qo'llanilishi, chuqurroq ma'nosi, qalbning ko'proq jismoniy yoki hissiy holatini bildiradi. Morfo-sintaktik neologizmlar esa so'zning morfologik va sintaktik boshqaruvi o'zgartirilgan. Bu turgan neologizmlar, mavjud so'zlarning yangi shakllarini yozishda va o'ziga xos xususiyat ifodalarni muhim o'rin tutadi. Misol: “Hayotga o'zgargan ko'z bilan qarash” — bu turgan morfo-sintaktik neologizm badiiy matnda yangi ma'noga ega bo'lgan narsa uchun.

Adabiyotdagi neologizmlar so'z o'yini yoki lingvistik eksperiment shakli sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Til bilan o'ynash va yangi so'zlar yoki iboralar yaratish orqali muallif yozuvchi sifatida o'z mahoratini va ijodini namoyish qilishi mumkin. Neologizmlar adabiyot asariga o'ynoqilik yoki ixtirochilik tuyg'usini qo'shib, o'quvchini matn bilan boshqacha munosabatda bo'lishga chorlaydi. Bundan tashqari, neologizmlar muallifning adabiyot jarayoniga qisqacha qarash qiladi. Muallifning o'ziga xos uslubi yoki nuqtai nazarini aks ettiruvchi yangi so'z yoki iboralar olish orqali o'sha hujjati yoki dunyoqarashi haqida nimanidir ochib berishi mumkin. Neologizmlar o'zini ifoda etish shakli bo'lib xizmat qilishi mumkin, bu esa muallifga o'z materiallari va g'oyalarini butunlay o'ziga xos tarzda ushlab turadi. Harakatlar badiiy asarda personaj ichki holatini, tashkilot dunyo bilan munosabatini va sifatni aks ettiradi. Harakatlarning semantik xususiyatlarini sifatli asarda ma'no etishda, o'quvchiga va tasavvurlarni taqdim etishda katta rol o'ynaydi. Harakatlar, personajlarning huquq-saytlari orqali, fayl obrazini shakllantiradi. Har bir harakat o'quvchiga personajlarning ichki dunyosini, ijtimoiy holatini yoki ruhiy holatini aks ettiradi. Bu tomondan faqat tashkilot ko'rinish bilan emas, balki ichki hisyotlar bilan ham bog'liqdir. Misol: “Ular bir-birlariga qarab, bir necha daqiqa jim qoldilar” — bu harakatning o'zida, personajlarning ichki his-tuyg'ulari va o'rtadagi noaniqlik aks ettiriladi. Harakatlar rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Har bir harakat voqea va uning semantik tuzatishni yordam beradi. Harakatlarning semantik xususiyatlarini asar matnida kuchli semantik tuzilmalar va murakkab tasvirlarni shakllantiradi. Misol: “U odamlar orasida yurib, yuridik qarashlarini his qildi” — harakat, personajning ichki holatiga, jamiyatdagi o'rniga va hisyotlarga ta'sir qiladi.

Neologizmlar va texnikaviy asarda bir-birini to'ldirgan holda. Neologizmlar yangi tasvirlar ko'rinishida va mavjud ma'nolarni boshqarishda muhim vosita bo'lsa, bu tasvirlarni realizatsiya qilishda yordam beradi. Har bir harakat o'zining semantik potentsiali bilan o'quvchiga yangi birikmalar va ma'nolarni hosil qiladi, neologizmlar esa bu ma'no qatlamlarini yanada boyitadi. Misol: “Ko'rganini sezgan” — bu yerda neologizm va harakat harakat, ya'ni sezish jarayoni va ko'rgan tasavvur farq va o'zaro munosabatlar o'quvchiga yangi ma'no qavatini taqdim etadi. Bundan tashqari, adabiyotdagi neologizmlar xayoliy olam kontekstida yangi tillar yoki dialektlarni yaratib, dunyoni qurish shakli bo'lib xizmat qilishi mumkin. Muayyan muhit yoki madaniyatga xos bo'lgan yangi so'z yoki iboralarni kiritish orqali muallif

o'quvchini boy va batafsil dunyoga cho'mdirishi mumkin. Neologizmlar adabiyot asari dunyosiga chuqurlik va murakkablik kiritishi mumkin, bu esa o'quvchining vaziyatni tushunishi va qadrlashini oshiradi. Adabiyotdagi neologizmlar adabiy eksperimentning bir shakli bo'lib, til va hikoyaviy konventsionalarning chegaralarini siqib chiqarishi mumkin. An'anaviy ifoda usullariga qarshi yangi so'z yoki iboralar yaratish orqali muallif an'anaviy hikoya qilish cheklovlaridan xalos bo'lishi va chinakam noyob narsa yaratishi mumkin. Neologizmlar adabiyot uchun yangi imkoniyatlarni ochib, yozuvchilarning kelajak avlodlarini tildan foydalanishning innovatsion usullarini o'rganishga ilhomlantirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, adabiyotdagi neologizmlar til va muloqot haqidagi fikrimizni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Matnga yangi so'z yoki iboralarni kiritish orqali muallif yangilik va yangilik tuyg'usini yaratishi, his-tuyg'u yoki ohangni etkazishi, ijtimoiy sharhlar yoki tanqidlar bilan ta'minlashi, so'z o'yini yoki lingvistik eksperimentlar bilan shug'ullanishi, ularning ijodiy jarayoni haqida tushunchalarni taqdim etishi, dunyolar ichida dunyolar qurishi va adabiy konventsionalarning chegaralarini oshirishi mumkin. Neologizmlar adabiy manzarani boyitishga yordam beradi va o'quvchilar va yozuvchilarni til bilan yangi va qiziqarli usullar bilan shug'ullanishga ilhomlantiradi. Neologizmlar va badiiy adabiyotda ma'no bo'yitish va tasvirlashning qanday ishlashidan biridir. Neologizmlar yangi tasavvurlar va tilni boyitishda katta rol o'ynaydi, muammolar esa va voqealar orqali ichki shaxslar va tashkilot dunyo bilan aloqalarni aks ettiradi. Bularning semantik tahlili sifatli asarlarda yangi ma'no qatlamlarini kerakli va o'quvchilarga chuqurroq tasavvurlarni taqdim etishda muhim bosqich ega.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, N. (2016). *O'zbek kafel leksikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
2. G'ulomov, S. (2012). *Neologizmlar va adabiyot*. Toshkent: Fan.
3. Yusupov, Sh. (2019). *O'zbek adabiyotida leksik va semantik tanlash*. Toshkent: Yangi nashr.